

พัฒนาการของความคิดเศรษฐกิจการเมืองหลังจากมาร์กซ์:

บทสำรวจแนวคิดและงานเขียน

กนกศักดิ์ แก้วเทพ*

จุดมุ่งหมายของบทความนี้คือการนำเสนอความคิดเศรษฐกิจการเมืองสมัยใหม่ โดยดูว่าภายหลังจากมรดกกรรมของมาร์กซ์ (1818-1883) นักทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองที่มีชื่อเสียงแล้ว ทฤษฎีดังกล่าวได้รับการพัฒนาไปอย่างไร เพื่อให้เป็นการง่ายต่อการทำความเข้าใจ บทความนี้จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ตอนด้วยกัน กล่าวคือในตอนแรก จะพิจารณาถึงนักคิดทางเศรษฐกิจการเมืองหลังมาร์กซ์มรดกกรรมจนถึงช่วงการปฏิวัติรัสเซียเดือนตุลาคม 1917 ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นทฤษฎีจักรวรรดินิยม (Theory of Imperialism) โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานของเลนิน (V.I. Lenin, 1870-1924) อย่างไรก็ตาม ข้อเขียนในตอนหนึ่งของบทความจะกล่าวอย่างย่อๆ ถึงการพัฒนาทฤษฎีมาร์กซ์โดยเลนิน เพราะมีเอกสารภาษาไทยจำนวนพอสมควรทั้งทางทฤษฎีและประวัติศาสตร์ที่จะทำให้เข้าใจสภาพการณ์ในตอนนั้นได้เป็นอย่างดี

ขณะที่ในตอนที่สอง จะสำรวจนักคิดเศรษฐกิจการเมืองร่วมสมัย ซึ่งส่วนใหญ่ยังมี

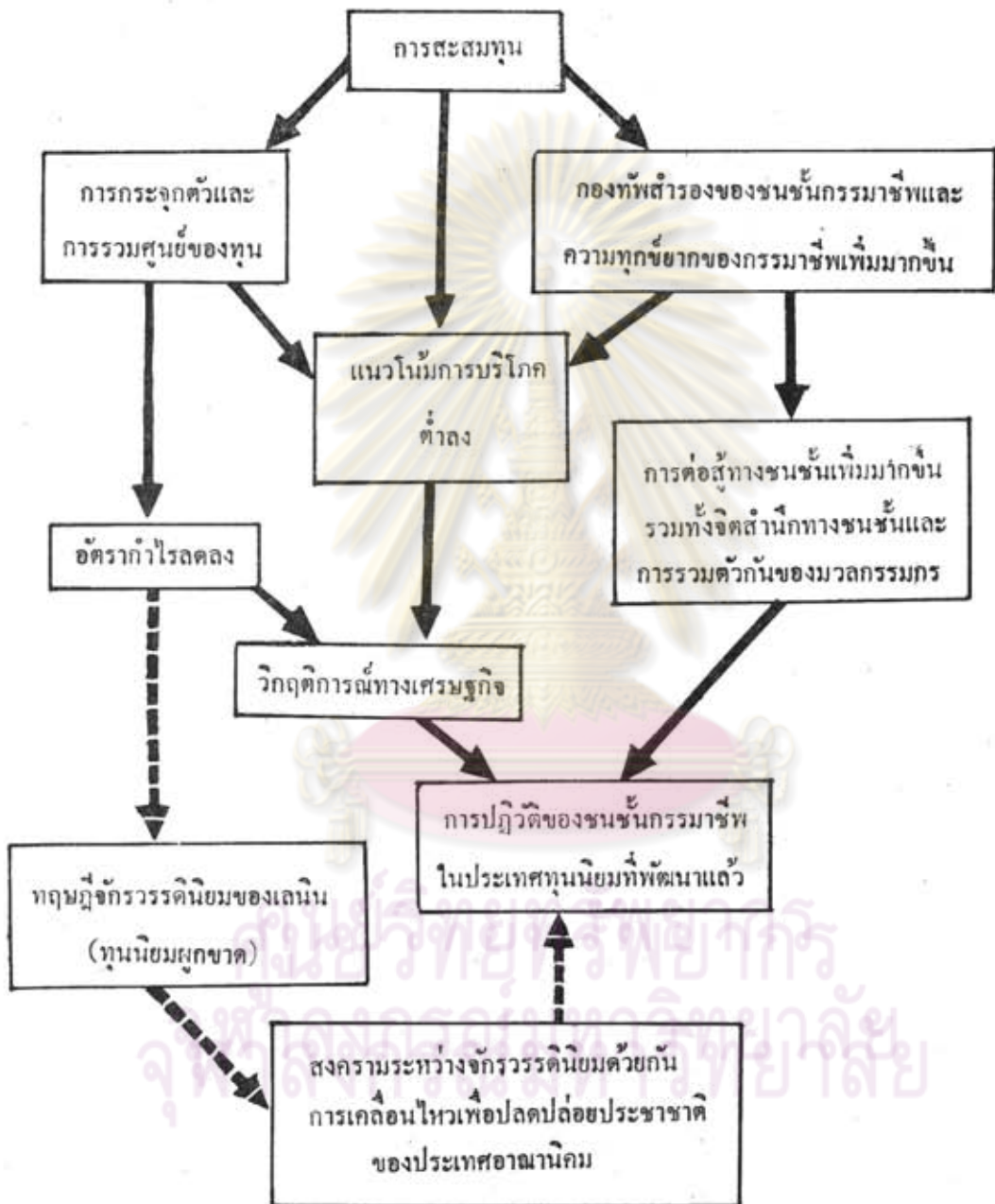
ชีวิตอยู่และได้พัฒนาทฤษฎีของมาร์กซ์ออกไปอย่างกว้างขวางตามเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แปรเปลี่ยนไป และเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ผู้เขียนก็จะขอแบ่งนักคิดเหล่านี้ออกเป็นสำนัก (School) ต่างๆ ที่สำคัญเพียง 3 สำนักเท่านั้น เพื่อเป็นการแนะนำให้รู้จักกับนักคิดเหล่านี้ เพราะข้อเขียนส่วนใหญ่ยังคงเป็นภาษาต่างประเทศอยู่ อย่างไรก็ตาม ห้ายบทความนี้ (ภาคผนวก) ก็ได้ให้รายชื่อเอกสารภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์ต่อนักศึกษาค้นคว้าต่อไปเอาไว้ด้วย

1. จากทฤษฎีว่าด้วยวิฤตติการณ์ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของมาร์กซ์ถึงทฤษฎีจักรวรรดินิยมของเลนิน

ดูเหมือนว่าสิ่งที่นักทฤษฎีของระบบทุนนิยมมักจะวิจารณ์ทฤษฎีของมาร์กซ์ว่าใช้ไม่ได้หรือไม่ถูก

* ผู้เขียนขอขอบคุณอาจารย์ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ ที่ได้กรุณาแนะนำข้อคิดต่างๆ ตลอดจนให้ยืมหนังสือส่วนตัวจำนวนพอสมควรสำหรับการเขียนบทความนี้ และขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับคุณสุวิทย์ ภรรณฉัตร ที่ได้กรุณาช่วยเหลืออ่านต้นฉบับข้อเขียนและให้ข้อคิดเห็นบางประการ ที่สำคัญที่สุดคือการอนุญาตให้นำข้อเขียนจากบทความในส่วนตัวเกี่ยวกับชาวมัวร์ อามีน มาพิมพ์ซ้ำในบทความนี้ สำหรับข้อผิดพลาดและคำวิจารณ์ต่างๆ ที่จะมี (คงต้องมีแน่) ผู้เขียนขอน้อมรับด้วยความขอบคุณยิ่ง

ทฤษฎีของมาร์กซ์ว่าด้วยวิกฤตการณ์ระบบทุนนิยมกับการปฏิวัติสังคมของเลนิน*

*ที่มา : John, G. Gurley, **Challengers to Capitalism : Marx, Lenin and Mao**, Stanford, U.S.A., 1976, p. 54.

ท้องก็คือ การที่ระบบทุนนิยมในโลกตะวันตกยังคงอยู่ ช้ายังได้รับการพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง อีกด้วยแทนที่จะพังทลายไปตามที่มาร์กซ์คาดการณ์เอาไว้¹ ต่อทศวรรษการวิจารณ์ดังกล่าวถ้าเราใจกว้างหรือมีเวลาว่างพอที่จะกลับไปอ่านหนังสือทุน (Capital) ของมาร์กซ์แล้ว เราจะพบว่า มาร์กซ์เองก็ได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ (กฎว่าด้วยการพัฒนาของระบบทุนนิยม) ไว้เหมือนกัน เพราะเป็นไปได้ว่าปัจจัยและสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่มาร์กซ์นำมาพิจารณาในขณะนั้นสามารถที่จะแปรเปลี่ยนไปได้ ก็จะได้เห็นได้จากมาร์กซ์เขียนเอาไว้ว่า “(กฎนี้) ก็เหมือนกฎอื่น ๆ ทั่วไปนั่นแหละ ที่มันสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ในเงื่อนไขที่เป็นจริงเปลี่ยนไป”²

1.1. ทฤษฎีจักรวรรดินิยมของเลนิน³

ภายใต้เงื่อนไขของระบบทุนนิยมที่ได้พัฒนาไปเป็นทุนนิยมขั้นผูกขาด (หรือจักรวรรดินิยม) นั้น การเปลี่ยนแปลงสังคมโดยชนชั้นกรรมาชีพในประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะในกันหนึ่ง ชนชั้นนายทุนมีความเข้มแข็งมากขึ้นเมื่อได้ขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจออกไป ชูกริดประเทศอื่น (ที่ด้อยพัฒนา) ขณะเดียวกัน ผลพวงจากการค้าขายแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ (หรือถ่ายเทมูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจ - Transfer of economic surplus) ระหว่างประเทศที่เจริญแล้วกับประเทศที่ด้อยลงทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ทางวัตถุของกรรมกรในประเทศทุนนิยมดีขึ้น ยังผลให้จิตสำนึกทางชนชั้น (Class Consciousness) ที่จะปฏิวัติสังคมมีน้อยลง ด้วย

ลักษณะดังกล่าวนี้เองที่ผลักดันให้เลนินต้องศึกษาถึงระบบทุนนิยมในช่วงที่ขยายตัวเป็นทุนนิยมผูกขาดสำหรับการกำหนดยุทธศาสตร์ยุทธวิธีในการปฏิวัติสังคมของโซเวียต และผลงานของเลนินเป็นที่ยอมรับนับถือก็คือหนังสือชื่อ **Imperialism : The Highest Stage of Capitalism** (จักรวรรดินิยม : ทุนนิยมขั้นสูงสุด) ซึ่งเขียนขึ้นในปี 1916

เลนินยอมรับว่านโยบายเกี่ยวกับอาณานิคมและลัทธิจักรวรรดินิยมนั้นมีมาก่อนระบบทุนนิยมทั้งกรณีของอาณาจักรโรมันที่เคยรุ่งเรืองในอดีตและได้เสื่อมตลหายไปจะเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในแต่ละช่วงของวิวัฒนาการผลิตก็จะมีลัทธิจักรวรรดินิยมในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เลนินสนใจมิใช่ลัทธิจักรวรรดินิยมซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของการพัฒนาของระบบทุนนิยม

เลนินได้ให้คำอธิบายถึงจักรวรรดินิยมแบบดังกล่าวอย่างสั้น ๆ ว่า “เป็นระบบทุนนิยมขั้นผูกขาด” ซึ่งเลนินได้ยืนยันไว้ว่าลัทธิจักรวรรดินิยมมิใช่นโยบาย หากแต่เป็นขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา โดยเลนินได้กล่าวเสริมต่อไปอีกว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมก็เป็นยุคสมัยของทุนการเงิน (finance capital) ที่มีกรรมผูกขาดเอาไว้ และการที่ระบบทุนนิยมขยายตัวออกไปทั่วทุกหนแห่งมิใช่เป็นการแสวงหาเสรีภาพ แต่เป็นการเข้าไปครอบงำ แน่นนอนว่าในยุคนั้น ๆ ของระบบทุนนิยม การแข่งขันในธุรกิจเอกชนยังคงมีอยู่และมีผลให้มีการขยายตัวของการค้าขายเป็นไปได้เต็มที่ แต่ภายหลังเมื่อการแข่งขันได้ลดน้อยลง การผูกขาดโดยธุรกิจขนาดใหญ่มากขึ้น ระบบทุนนิยม

ก็เข้าสู่ยุคเสื่อมแห่งเสรีภาพ และจักรวรรดินิยม ได้เข้ามาแทนที่เพื่อที่จะแสวงหากำไรให้มากที่สุด (Superprofits)

เลนิน ได้ชี้ลักษณะสำคัญบางประการของ ลัทธิจักรวรรดินิยมเอาไว้ดังนี้ คือ

ประการที่หนึ่ง การแข่งขันในระบบอุตสาหกรรมกลายเป็นการผูกขาด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้เริ่มเกิดขึ้นในช่วงสิบปี—ยี่สิบปีสุดท้ายของศตวรรษที่ 19 การผลิตเป็นการผลิตขนาดใหญ่ เป็นการผลิตรวมหมู่ทางสังคม ซึ่งขัดแย้งกับระบบกรรมสิทธิ์เอกชนในปัจจุบันการผลิตที่ยังดำรงอยู่ และทุนนิยมผูกขาดจะเป็นขั้นตอนที่นำไปสู่ระบบสังคมนิยม ในระบบทุนนิยมจะมีวิกฤติการณ์เศรษฐกิจเกิดขึ้น เพราะการผูกขาดในบางส่วนของระบบเศรษฐกิจทั้งหมดจะขัดแย้งกับบางส่วนที่ยังคงมีการแข่งขัน ลักษณะของอนาธิปไตยทางการผลิตจะเกิดขึ้นและจะนำมาซึ่งความไม่เท่าเทียมกันระหว่างภาคที่เจริญแล้วในระบบกับภาคที่ยังคงล้าหลัง

ประการที่สอง ขณะเดียวกันทุนธนาคารที่เคยมีการแข่งขันก็จะมีการผูกขาดเกิดขึ้น จากข้อมูลในช่วงเวลาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ในประเทศยุโรปตะวันตกปรากฏว่าธนาคารใหญ่ ๆ 2-3 แห่งในแต่ละประเทศได้เข้าไปครอบงำนายทุนธุรกิจเอาไว้จนหมดสิ้น ลักษณะดังกล่าวทำให้ทุนการเงินกับทุนอุตสาหกรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ดังจะเห็นได้จาก ยิ่งธนาคารปล่อยเงินทุนให้ภาคอุตสาหกรรมมากเท่าใด ธนาคารก็จะ

เข้าไปควบคุมส่วนนั้นเอาไว้ได้มากเท่านั้น ดังนั้น ลัทธิจักรวรรดินิยมที่แท้จริงก็คือ การที่ทุนการเงินได้เข้าไปควบคุมทุกส่วนของระบบเศรษฐกิจเอาไว้

ประการที่สาม - เลนินได้ชี้ให้เห็นว่าในประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว การส่งเงินทุนออกนอกประเทศเริ่มมีความสำคัญมากกว่าการส่งสินค้าและบริการ นายทุนผูกขาดสามารถสร้างกำไรมหาศาลให้แก่ตัวเองและกำไรนี้รวมศูนย์อยู่ในมือของคนไม่กี่คน การที่ส่วนเกินที่กอบโกยมาได้มีจำนวนมากทำให้ยากที่จะนำไปลงทุนในประเทศ ณ ระดับอัตราดอกเบี้ยที่เป็นอยู่ (เงินทุนมีมาก ย่อมทำให้การได้ค่าตอบแทน—ดอกเบี้ย—ต่ำ) ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาช่องทางที่ส่งเงินทุนเหล่านี้ออกไปลงทุนในต่างประเทศ ซึ่งให้ผลตอบแทนมากกว่า ไม่เพียงแต่เท่านั้น ในต่างประเทศก็ยังมีแรงงานราคาถูก มั่งคั่งไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและตลาดที่ใหญ่โตกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้ทุนนิยมผูกขาดจึงสามารถขยายอิทธิพลของตัวเองออกไปครอบคลุมทั่วโลก

ประการที่สี่ ทุนนิยมผูกขาดต่างชาติได้เข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ต่างๆ ในโลกโดยการแบ่งเขตกัน ไม่มีการคำนึงถึงเชื้อชาติหรือประเทศ ทุนนิยมผูกขาดประเทศหนึ่งอาจร่วมมือกับทุนนิยมผูกขาดประเทศอื่น ๆ เพื่อแสวงหากำไรสูงสุดโดยการทำให้เขตในอิทธิพลของตัวเองอันได้แก่ตลาดสินค้าและวัตถุดิบปลอดจากการแข่งขันของนายทุนผูกขาดอื่น ๆ

ประการที่ห้า ซึ่งเกี่ยวข้องกับประการที่สี่ก็คือ รัฐบาลของประเทศจักรวรรดินิยมได้มีการแบ่ง

โลกด้วยวิถีทางการเมืองที่จะใช้เป็นการป้องกัน และเป็นหลักประกันตัวเองในการแสวงหาผลประโยชน์ของธุรกิจเอกชนของประเทศตน ดังนั้น ประเทศทุนนิยมจึงจำเป็นต้องสร้างอาณานิคมขึ้นมาและขณะเดียวกันก็เข้าไปครอบงำทางการเมือง เพื่อเป็นการป้องกันผลประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ เลนิน จึงได้ชี้ให้เห็นว่า ที่จริงแล้วสงครามโลกที่เกิดขึ้น ก็คือ ความพยายามของนายทุนผูกขาดซึ่งมาที่หลัง พยายามแย่งชิงเอาผลประโยชน์ไปจากผู้ที่มิอำนาจ เข็ม การพัฒนาอันไม่เท่าเทียมกันของระบบทุน นิยมที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่งในโลก ประเทศแล้ว ประเทศเล่าหรือสงครามระหว่างจักรวรรดินิยมด้วยกันก็แล้วแต่มีสาเหตุเนื่องมาจากการพยายามสร้าง ตัวของจักรวรรดินิยมนั่นเอง

เลนิน ได้กล่าวสรุปเอาไว้ว่า การที่ประเทศ จักรวรรดินิยมแผ่ขยายอิทธิพลเข้าไปเอาตัวเอา เปรียบแสวงหากำไรในดินแดนอาณานิคมและทำ การควบคุมปราบปรามประชาชนในท้องถิ่นทั่วไป ทำให้เริ่มต้นมีการปฏิวัติโลกเพื่อคัดค้านกับอิทธิพล ของนายทุนผูกขาดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนที่ ยากจนหรือในประเทศบริวารของทุนนิยมโลก ชั้น แรกของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะอยู่ในรูป ของการเคลื่อนไหวปฏิวัติประชาธิปไตยเพื่อให้ประ ชาชนส่วนใหญ่เข้าร่วมด้วย แต่หลังจากชั้นนี้ผ่านพ้น ไปแล้ว การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงก็จะพัฒนา ตัวเองไปสู่ระบบสังคมนิยมในที่สุด อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขประการหนึ่งที่จำเป็นของขั้นตอนนี้ก็คือ ชนชั้นกรรมาชีพจะต้องมีอำนาจอยู่ในมือตั้งแต่ต้น

การเคลื่อนไหวปลดปล่อยตัวเองของอาณานิคมให้ หลุดพ้นจากอิทธิพลของจักรวรรดินิยมซึ่งอยู่ในใจ กลางของทุนนิยมโลกจะทำให้จักรวรรดินิยมมีความ อ่อนแอและจะ ไม่สามารถต่อต้านการเคลื่อนไหว ปลดปล่อยประชาชาติได้

อย่างไรก็ตาม ในระยะยาวแล้ว แนวโน้ม ของผลกำไรที่จักรวรรดินิยมจะกอบโกยได้จะลด น้อยลง ซึ่งจะบีบบังคับให้นายทุนเหล่านี้ซุกครี กกรรมกรในประเทศตัวเองมากขึ้นเพื่อชดเชยกับ ส่วนที่สูญหายไปในต่างประเทศ ขณะเดียวกัน สภาพในประเทศทุนนิยมซึ่งแต่ก่อนมีความเป็นอยู่ ทางวัตถุค่อนข้างดี เพราะประเทศตัวเองซุกครี กส่วนเกินจากต่างประเทศมาเลี้ยง และในเวลาเดียวกันก็มีส่วนช่วยให้พลังการผลิตได้รับการพัฒนา ไป อย่างรวดเร็วจะเริ่มต่อต้าน ไม่ยอมรับอำนาจทาง เศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มนายทุนผูกขาดอีก ต่อไป ในที่สุดลักษณะประชาธิปไตยในประเทศ ทุนนิยมจะกลายเป็นระบบเผด็จการฟาสซิสต์ *Alfred Meyer* ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ เอาไว้ในหนังสือของเขาชื่อ **Leninism** (ลัทธิ เลนิน) ว่า “พัฒนาการในช่วงนี้จะทำให้ประเทศ ทุนนิยมอุตสาหกรรมตะวันตก มีจิตใจปฏิวัติเกิด ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และในท้ายที่สุดก็จะก้าวเข้าสู่ สังคมนิยมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้” ฉะนั้น การ ปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพในประเทศที่เจริญแล้ว ทางวัตถุจะเกิดขึ้นหลังจากที่ทุนนิยมผูกขาดหมด อำนาจลงไป เพราะการปฏิวัติในประเทศอาณานิคม⁴

2. ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองร่วมสมัย* (Contemporary Theories of Political Economy)

เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจความคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองร่วมสมัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักการเมืองที่อยู่ในสังคมทุนนิยม จะขอแบ่งสำนักความคิดใหญ่ ๆ ในปัจจุบันออกเป็น 3 สำนักด้วยกันคือ สำนักนีโอ-มาร์กซิสต์ (Neo-Marxist) สำนักทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพา (Dependency Theory) และสำนักวิเคราะห์ระบบโลก (World System)

2.1 เศรษฐศาสตร์การเมืองของนีโอ-มาร์กซิสต์** (Neo-Marxist)

นักเศรษฐศาสตร์การเมืองนีโอ-มาร์กซิสต์ที่สำคัญ 3 คนที่ขอนำมากล่าวในที่นี้คือ Paul M. Sweezy, Paul A. Baran*** และ André

Gunder Frank⁵ แนวคิดที่สำคัญของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองสำนักนีโอ-มาร์กซิสต์อยู่ที่การพัฒนาเศรษฐศาสตร์การเมืองของมาร์กซ์เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์สภาพการณ์ของระบบเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานของ Baran และ Sweezy ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ถึงระบบทุนนิยมผูกขาด (monopoly capital) เพราะการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมของพวกมาร์กซิสต์ที่มีอยู่ในระบอบนีโอ-มาร์กซิสต์เป็นการวิเคราะห์ไว้บนข้อสมมุติฐานที่ว่าเป็นระบบทุนนิยมที่มีการแข่งขัน (Competitive economy) และแม้ว่ามาร์กซ์เองก็ไม่ได้ละเลยถึงการวิเคราะห์ทุนนิยมผูกขาด แต่มาร์กซิสต์ในระยะหลังก็ไม่ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดในส่วนนี้เลย นอกจากนี้นักคิดสำนักนีโอ-มาร์กซิสต์ก็ยังกล่าวไปใช้ในการวิเคราะห์ถึงความต้อพัฒนาอีกด้วย เช่น ในงานของ Baran และ Frank⁶ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปทีละคน

* ข้อเขียนในส่วนนี้มีได้กล่าวถึงความคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองของ เหมมา เจอซอง เอาไว้เพราะถือว่า งานทางเศรษฐศาสตร์การเมืองส่วนใหญ่ของเขามุ่งเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจสังคมนิยม ผู้ที่สนใจติดตามเรื่องเศรษฐศาสตร์การเมืองของสังคมนิยมจะหาอ่านได้จาก *ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์*, "ลัทธิมาร์กซ์และเศรษฐศาสตร์การเมืองของระบบสังคมนิยม" ใน *ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และฉลตชาชาย รมิตานนท์*, *ลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยม*, สำนักพิมพ์เกล็ดไทย, มีนาคม 2524.

** คู่มืออธิบายถึงความเป็นมาของนักคิดนีโอ-มาร์กซิสต์ (Neo-Marxist) ได้ใน *A Short History of Socialist Thought*, eds. by Gerd Hardech, Dieter Karrass and Ben Fine (translated by James Wicknam. Edward Arnold) 1978, p. 80

*** หมายเหตุ

(1) การนำเอาตัวชี้และบรรยายมากล่าวในที่นี้ เป็นเพราะทั้งสองคนเป็นนักคิดร่วมสมัยที่มีอิทธิพลต่อนักคิดรุ่นหลัง ๆ มาก อาจถือได้ว่าเป็นนักบุกเบิกทฤษฎีของมาร์กซ์ยุคใหม่ซึ่งไม่เพียงแต่หันกลับไปศึกษาคำราของมาร์กซ์และนำเอามาประยุกต์ใช้ อย่างมีประสิทธิภาพ หากยังท้าทายเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเศรษฐศาสตร์พัฒนาการของนักคิดดั้งเดิมอีกด้วย [ตลอดจนวิจารณ์การนำเอาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมไป

สวีซซี (Paul M. Sweezy)

อาจกล่าวได้ว่าสวีซซีเป็นนักวิชาการคนหนึ่ง ที่ถูกการเมืองเล่นงานเอาในฐานะที่แสดงตัวว่าเป็น มาร์กซ์ซิสต์ เพราะชีวิตการงานของสวีซซี เริ่มต้นด้วยดีจากการเป็นอาจารย์สอนที่มหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ด ซึ่งช่วงนั้นรุ่งเรืองมากเพราะมีอาจารย์ กิ่ง ๆ ประจำหลายคนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง Joseph Schumpeter ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง อำนาจอภิวัตน์เมืองสมัยแมกคาร์ธีร์ครอบงำมหาวิทยาลัย

ลัย (คงคล้ายกับยุคหอยครองเมืองของไทย) สวีซซี ได้รับอนุญาตให้สอนน้อยมากและเฉพาะบางแห่ง เท่านั้น แรงกดดันดังกล่าวทำให้สวีซซีลาออกจากการเป็นอาจารย์และอุทิศตัวเองอย่างเต็มที่ให้กับ การจัดทำวารสารมาร์กซ์ซิสต์ฝ่ายซ้าย (Left-Wing Marxist magazine) ชื่อ **Monthly Review** โดยร่วมมกกับเพื่อนอีก 2-3 คน ซึ่งได้แก่ บาราน และฮูเบอร์แมน (Leo Huberman)

ใช้ในประเทศสังคมนิยม นอกจากนี้ ทั้งสองคนยังลงมือลงแรงขยายความคิดความเชื่อของตนทั้งโดยการออกวารสาร (Monthly Review) และ ตั้งสำนักพิมพ์ Monthly Review Press ด้วย

- (2) งานของสวีซซีชิ้นหนึ่งที่ยังกล่าวถึงกันมากขณะนั้นคือหนังสือของ Maurice Dobb เรื่อง **Studies in the Development of Capitalism** (1946) และได้กลายเป็น วิชาทางวิชาการที่ยิ่งใหญ่อันหนึ่ง (ผู้ที่สนใจดูข้อเขียนนี้ได้ในหนังสือชื่อ **The Transition from Feudalism To Capitalism**, New Left Book, 1978 โดยมี Rodney Hilton เขียน คำนำ สำหรับวิวาทะในภาคภาษาไทยจะดูได้จากบทความของ ทรงชัย ณ ยะสา, "ปัญหาการศึกษาวิถีการ ผลิตของไทยอันเนื่องมาจากทฤษฎีถ่วงดุลของชน-กึ่งศักดินา", วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, ปีที่ 1 ฉบับ ที่ 2 (มีนาคม-เมษายน 2524), หน้า 11-14.
- (3) บทความของบาราน 2 เรื่องที่ควรแก่การศึกษาอย่างละเอียดคือ "On the Political Economy of Backwardness", **Manchester School of Economic and Social Studies**, Vol. XX (January 1952) และศัพท์ซ้ำในหลายที่รวมทั้งหนังสือชื่อ **The Longer View** บทความชิ้นนี้ไม่มีวารสารวิชาการฉบับใดอยากตีพิมพ์ ต้องใช้เวลานานพอสมควรจึงจะตีพิมพ์ได้ (เป็นการ คัดค้านการวิเคราะห์แบบมาร์กซ์สวีซซีซึ่งทำกันในแวดวงวิชาการ) แต่เมื่อตีพิมพ์แล้ว ก็ทำให้แวดวงวิชา การทั้งสันถลอนและซื่อฮาไปได้ และเรื่อง "The Stage of Economic Growth" พิมพ์ใน **Kyklos**, vol. XIV, 1961 ซึ่งบารานเขียนร่วมกับ E.J. Hobsbawn ในการวิจารณ์หนังสือของ **W.W. Rostow, The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto**, Cambridge University Press, 1960 (ภาษาไทยชื่อ ถัดดับของความจำเป็น ทางเศรษฐกิจ, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, 2508) หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นหลัง สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุด อิทธิพลของอเมริกามาไปทั่วโลก จุดมุ่งหมายก็คือเสนอแนวทางการพัฒนา เศรษฐกิจให้แก่ประเทศด้วยพัฒนาทั้งหลายที่เพิ่งได้รับเอกราชทางการเมือง โดยใช้อเมริกาเป็นแม่แบบ (งาน วิชาการแบบดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการครอบงำทางความคิด)

ผลงานที่สำคัญของสวิตซ์ได้แก่⁷

1. THE THEORY OF CAPITALIST DEVELOPMENT. New York (1942)
2. MONOPOLY CAPITAL. New York (1969) เขียนร่วมกับ บาราน (Paul Baran)
3. ON THE TRANSITION TO SOCIALISM. New York (1971) เขียนร่วมกับ Charles Bettelheim
4. INTRODUCTION TO SOCIALISM. New York (1968) เขียนร่วมกับ Leo Huberman
5. บทความอื่น ๆ ในวารสารวิชาการชั้นนำและบทนำเป็นประจำในวารสารรายเดือน **Monthly Review**

ในช่วงที่อำนาจการครอบงำของสตาลิน (J.V. Stalin) ผู้นำโซเวียตครอบงำจากเลนินที่มีต่อวงวิชาการหมดลงนั้น ความคิดของพวกมาร์กซิสต์ก็แตกกระจายออกเป็นสำนักต่าง ๆ มากมาย หนังสือของสวิตซ์ชื่อ **The Theory of Capitalist Development** (1924) จะเป็นการเชื่อมช่องว่างทางความคิดระหว่างทศวรรษ 1930 ถึง 1960 ได้เป็นอย่างดี⁸ ในหนังสือเล่มนี้สวิตซ์ได้ใช้วิธีการของลัทธิมาร์กซ์ขนานแท้ในการวิเคราะห์รวมทั้งได้พัฒนาทฤษฎีว่าด้วยวิกฤติการณ์และการสะสมทุนต่อไป เพราะสำหรับสวิตซ์แล้ว วิธีการวิเคราะห์สังคมของมาร์กซ์มิได้มีความหมายแคบเฉพาะข้อเขียนของมาร์กซ์ หากแต่ต้องถึงทฤษฎีอื่น ๆ ที่พัฒนาเพิ่มเติมมาในคอนหลังด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานทฤษฎีจักรวรรดินิยมของเลนิน

อาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีว่าด้วยทุนนิยมผูกขาดของสวิตซ์เป็นความพยายามที่จะจับกฎเศรษฐกิจ

ว่าด้วยการพัฒนาของระบบทุนนิยมในปัจจุบัน ซึ่งพอจะสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้⁹

1. เนื่องจากการผูกขาดทำให้อัตรากำไรของนายทุน เพิ่มขึ้นแค่เพิ่มขึ้นเฉพาะของนายทุนผูกขาดเท่านั้น มิใช่เพิ่มขึ้นทั้งระบบเศรษฐกิจ ค้ำยันเกินกำไรพิเศษ (extra-profit) จะเกิดขึ้นได้โดยการขูดรีดจากโรงงานย่อยๆที่ไม่มีอำนาจผูกขาด
2. เมื่อกำไรถูกรวบศูนย์ อันเนื่องมาจากการผูกขาด แม่นอนว่าย่อมจะมีผลให้การสะสมทุนเพิ่มขึ้นในอัตราที่ต่ำลง
3. การผูกขาดจะนำไปสู่ความยุ่งยากทางเศรษฐกิจและมีแนวโน้มก่อให้เกิดสภาวะชงักงัน (stagnation) ทางเศรษฐกิจ

จุดที่สวิตซ์ต้องการเน้นก็คือ อำนาจการผูกขาดทำให้การสะสมทุนช้าลง สวิตซ์เองได้พัฒนาทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดต่อไปในงานเขียนชื่อ **Monopoly Capital** (1966) ซึ่งเป็นผลจาก

(4) สำหรับการศึกษาเรื่องทุนผูกขาดหรืออิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติใหญ่ ตลอดจนครอบคลุมมหาเศรษฐีของไทยได้เริ่มมีการศึกษากันบ้างแล้ว ผู้บุกเบิกที่สำคัญคือ สมรงค์ เท็ชรประเสริฐ, กลุ่มทุนนิยมผูกขาดในประเทศไทย, สำนักพิมพ์ป๋อจุน, 2519 และ เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม, "วิเคราะห์ลักษณะการเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ในประเทศไทย" (รายงานการวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษาและคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2524

การทำงานร่วมกับบารานเป็นเวลาหลายปี ข้อคิดที่สำคัญในหนังสือนี้ก็คื การก่อให้เกิดส่วนเกินและการดูดกลืนส่วนเกินภายใต้สภาวะการผูกขาด (generation and absorption of surplus under conditions of monopoly capitalism) โดยศึกษาข้อมูลที่เป็นจริงจากประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมที่เจริญที่สุดในเวลานั้น ดังจะเห็นได้จากบทนำของหนังสือเล่มนี้ที่ทั้ง 2 คน เขียนไว้ว่า “จุดมุ่งหมายของหนังสือนี้ก็คื กระบวนการเริ่มต้นวิเคราะห์ระบบทุนนิยมผูกขาดอย่างเป็นระบบระเบียบ บนพื้นฐานของประสบการณ์จากสังคมทุนนิยมผูกขาดที่มีการพัฒนามากที่สุด”¹⁰ และ “ในอดีต มาร์กซ์ ได้สร้างทฤษฎีทุนนิยมที่มีการแข่งขันจากการศึกษาระบบเศรษฐกิจของอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศที่พัฒนาและร่ำรวยมากที่สุดในขณะนั้น สำหรับเราจะวิเคราะห์ระบบทุนนิยมผูกขาดของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นประเทศที่เจริญก้าวหน้าที่สุดในปัจจุบันบนพื้นฐานของวิธีการวิเคราะห์แบบเดียวกัน”¹¹ และด้วยระบบทุนนิยมผูกขาดนี้เองที่ทำให้ระบบทุนนิยมในปัจจุบันมีลักษณะสำคัญที่แตกต่างออกไปจากระบบทุนนิยมแบบมีการแข่งขันด้วยกัน 2 ประการคือ

1. ภายใต้สภาวะการผูกขาดของทุนนิยมผูกขาดส่วนเกิน (Surplus) จะเพิ่มขึ้นทั้งในแง่สัมบูรณ์และในแง่เปรียบเทียบกับผลผลิตรวม

2. ภายในระบบดังกล่าวข้างต้นนี้ ส่วนเกินที่เพิ่มขึ้นไม่ได้ถูกนำไปใช้ลงทุนต่อในสังคมตามทิศ

ทางที่ควรจะเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม หากแต่ถูกดูดกลืนเข้าไปไว้ในรูปแบบของความสิ้นเปลือง (waste) ต่าง ๆ

สิ่งที่สวิตซีและบารานพัฒนาขึ้นมาในงานชิ้นนี้และก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางก็คือ กฎที่ว่าด้วยการเพิ่มขึ้นของส่วนเกิน (Law of increasing surplus) ซึ่งขัดแย้งกับ กฎการลดลงของของอัตรากำไร (falling rate of profit) ของมาร์กซ์¹² นอกจากนี้ข้อคิดดังกล่าวยังท้าทายทฤษฎีจักรวรรดินิยมคลาสสิกของเลนินอีกด้ว โดยปฏิเสธไม่ยอมรับวิถีคิดแบบเดิมที่ว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการสะสมทุน และได้โต้แย้งว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นการเจริญเติบโตทางอินทรีย์ภาพภายในระบบทุนนิยมเอง ซึ่งดำเนินไปเพื่อเปิดช่องทางให้บริษัทข้ามชาติ (transnational corporations) สามารถแสวงหากำไรได้มากขึ้น มากกว่าที่จะเป็นการทำให้เศรษฐกิจในเมืองแม่ (metropolitan countries) มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและเจริญเติบโตมากขึ้น¹³

บาราน (Paul A. Baran)

ประวัติของบารานจะเด่นกว่าสวิตซีถ้าพิจารณาในด้านการรักษาสถานภาพทางสังคมเอาไว้ได้ เพราะว่าจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1964 ซึ่งบารานได้ถึงแก่กรรมนั้น บารานเป็นนักวิชาการมาร์กซิสต์ฝ่ายซ้ายของอเมริกาเพียงคนเดียวที่ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ประจำที่มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford University)¹⁴

ผลงานที่สำคัญของบาราน ไคแก

1. THE POLITICAL ECONOMY OF GROWTH. New York (1957)
2. MONOPOLY CAPITAL. New York (1966) เขียนร่วมกับสวีซซี
3. PAUL BARAN: A COLLECTIVE PORTRAIT. New York (1965) eds. by *Paul Sweezy and Leo Huberman*
4. THE LONGER VIEW: *Essays towards a Critical of Political Economy*. New York (1970) ed. and with an Introduction by *John O' Neill*

นอกจากหนังสือ **Monopoly Capital** ที่เขียนร่วมกันกับสวีซซี ซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้วก่อนหน้านี้ บารานได้สร้างงานชิ้นหนึ่งชื่อ **The Political Economy of Growth** เมื่อปี ค.ศ. 1976 และจากหนังสือเล่มนี้เองที่ทำให้ชื่อเสียงในทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของบารานเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในอเมริกาและยุโรป อาจถือได้ว่างานชิ้นนี้เป็นการเริ่มต้นในการปฏิวัติทางความคิดของพวกมาร์กซิสต์ทั้งหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งมาร์กซิสต์ในโลกที่สาม เพราะว่าบารานได้เสนอการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศทุนนิยมที่ก้าวหน้ากับประเทศด้อยพัฒนาที่ด้อยพึ่งพาไว้อย่างแจ่มชัด¹⁵

ในหนังสือ **The Political Economy of Growth** บารานได้แสดงข้อคิดเห็นว่าการเจริญเติบโตของการผูกขาดทำให้อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจลดลง ซึ่งเกิดจากระดับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิคและการปรับปรุงลดต่ำลง มิใช่เป็นเพราะเกิดจากราคาสูงเกินไป (excess price) หรือกำไรมากเกินไป (profit margin) ตรงกันข้ามในระบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันจะมีการปรับปรุงกันคิดเทคโนโลยีในการผลิตใหม่ๆ ขึ้นมาเสมอเพราะความจำเป็น ซึ่งในระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันนี้สามารถทำให้การผูก

ถล่มส่วนเกินที่เกิดขึ้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและทำให้มีการจ้างงานเต็มที่ได้ อย่างไรก็ตาม ข้อคิดดังกล่าวมิได้หมายความว่าระบบทุนนิยมเป็นระบบที่มีเหตุผลหรือเหมาะสม(rational)¹⁶ เพราะแม้ว่าระบบทุนนิยมจะสามารถถล่มส่วนเกินทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้ก็ตาม แต่ก็ได้ไม่เป็นไปอย่างสมเหตุสมผล ดังจะเห็นได้จากการลงทุนขนาดใหญ่หลาย ๆ อย่าง ก่อให้เกิดความสูญเสียแก่สังคมและยังผลให้อัตราความเจริญเติบโตลดลงด้วยแต่ในสภาพการณ์ของการผูกขาดรายเดี่ยว (monopoly) หรือการผูกขาด 2-3 ราย (oligopoly) จะทำให้แนวโน้มดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น เพราะต่างรอจนกว่าจะเปลี่ยนแปลงเทคนิคการผลิตได้(หมายความว่า การผูกขาดทำให้ไม่มีแรงจูงใจในการปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตให้ดีขึ้น)¹⁷

นอกจากนี้ บารานได้นำเสนอแนวความคิด "ส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (economic surplus) ซึ่งบารานและสวีซซีเองได้นำเอาไปใช้อีกครั้งหนึ่งในหนังสือ **Monopoly Capital**¹⁸ โดยบารานได้ขยายแนวความคิดส่วนเกินทางเศรษฐกิจของมาร์กซ์ออกเป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ ส่วนเกินทางเศรษฐกิจจริง ๆ (actual economic surplus) ส่วนเกินทางเศรษฐกิจที่น่าจะเป็น (potential economic surplus) และส่วนเกินทางเศรษฐกิจ

ที่มีการวางแผน(planned economic surplus) ซึ่งแนวคิดส่วนเกินทางเศรษฐกิจของบารานน์ แผละเป็นสิ่งที่บารานน์ใช้วิเคราะห์ระบบทุนนิยมและสังคมนิยม รวมทั้งแนวคิดในการที่สังคมนิยมจะเปลี่ยนแปลงพัฒนาการจากรูปแบบหนึ่ง ไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งด้วย ตลอดจนใช้ในการวิเคราะห์ทัศนกำเนิดและการดำรงอยู่ของ "ความค้ำอี้ยพัฒนา"¹⁹

แฟรงค์* (André Gunde Frank)

แฟรงค์เติบโตขึ้นมาในครอบครัวชนชั้นกลางของอเมริกา ได้รับการศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์จนถึงขั้นปริญญาเอกจากมหาวิทยา-

ลัยชิคาโก ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของนายทุนอเมริกันที่มีความศรัทธาปฏิบัติมากที่สุดในอเมริกา จากประสบการณ์และอาชีพการทำงานทำให้แฟรงค์เริ่มสนใจปัญหาว่าด้วยการพัฒนาของประเทศในลาตินอเมริกา และลาตินอเมริกาเองที่ส่งผลให้แฟรงค์มีความศรัทธาหน้าและเริ่มปฏิบัติเศรษฐกิจหรือสิ่งที่เป็นที่ยอมรับกันในมหาวิทยาลัยชิคาโกขณะนั้น ปัจจุบันแฟรงค์ยังคงทำงานอยู่ที่ United Nations Economic Commission for Latin America (ECLA)²⁰

ผลงานของแฟรงค์ที่ได้รับการตีพิมพ์มากมายในที่นี้จะยกเฉพาะที่คิดว่าสำคัญเท่านั้น

1. GROWTH AND PRODUCTIVITY IN UKRAINIAN AGRICULTURE AND INDUSTRY, 1928 TO 1955 (Ph.D. Dissertation, University of Chicago, 1957)
 2. CAPITALISM AND UNDERDEVELOPMENT IN LATIN AMERICA : *Historical Studies of Chile and Brazil*. New York (1967)
 3. LATIN AMERICA : UNDERDEVELOPMENT OR REVOLUTION. New York(1969)
- หนังสือเล่มนี้ได้พิมพ์ภาษาไทย 2 เรื่องที่น่าสนใจของแฟรงค์ ก็คือ "The Development of Underdevelopment" แปลเป็นไทยโดย เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ พิมพ์โดยมูลนิธิโคมก้มทอง 2518 และ "Sociology of Underdevelopment and Underdevelopment of Sociology")
4. LUMPENBOURGEOISIE : LUMPENDEVELOPMENT. New York, (1972)
 5. DEPENDENCE AND UNDERDEVELOPMENT : LATIN AMERICA'S POLITICAL ECONOMY. New York (1972) เขียนร่วมกับ James Crockcroft และ Dale Johnson
 6. ON CAPITALIST UNDERDEVELOPMENT. London, (1975)
 7. WORLD ACCUMULATION, 1492-1789. New York (1978)

* ที่จริงแล้วการรับเอาแฟรงค์มาไว้ในพวกนี้โอ-มาร์กซิสต์อาจไม่ถูกต้องนักเพราะมี ECLA เป็นต้นคองของสำนักพัฒนาแบบพึ่งพา ซึ่งแฟรงค์เองเป็นผู้บุกเบิกแนวคิดนี้ในรุ่นแรก ๆ และมีอิทธิพลต่อสำนักนี้พอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาจากผลงานของแฟรงค์เองที่เน้นเรื่องความค้ำอี้ยพัฒนา และการพัฒนาแบบพึ่งพามาโดยตลอด สำหรับในที่นี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของโอ-มาร์กซิสต์ที่มีต่อแฟรงค์จึงได้มีการแบ่งนักคิดเอาดังที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนนี้ อันอาจทำให้มองเห็นถึงความต่อเนื่องของแนวคิดสำนักต่าง ๆ ได้

โดยทั่วไปแล้ว แฟรงก์เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายจากข้อเสนอ (thesis) ของเขาที่ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและความค้อยพัฒนานั้นเป็นค้ำที่อยู่ที่ตรงข้ามของเหรียญอันเดียวกัน นั่นคือส่วนใหญ่แล้วความค้อยพัฒนาเป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศดาวบริวาร (satellite countries) กับ ประเทศที่พัฒนาแล้วในปัจจุบัน (metropolis countries) ซึ่งแฟรงก์เองก็ได้รับอิทธิพลแนวคิดดังกล่าวมาจากรายงานในตอนที่ว่าด้วยทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ²¹

ในหนังสือเล่มแรกของแฟรงก์คือ **Capitalism and Underdevelopment in Latin America** แฟรงก์ได้นำเสนอข้อค้นพบทางทฤษฎีใหม่ซึ่งมีความสำคัญสำหรับแฟรงก์มาก 2 ประการคือ แฟรงก์ได้เสนอว่าส่วนใหญ่ของลาตินอเมริกาได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลก ตั้งแต่ระหว่างการตกเป็นอาณานิคมในยุคแรก (ซึ่งความคิดนี้ค้ำกับ ทฤษฎี "สังคมทวิลักษณ์" — dual society ของนักเศรษฐศาสตร์กระฎุมพี และความเชื่อของพวกมาร์กซิสต์ที่ติดอยู่กับคัมภีร์ — Orthodox Marxists) กล่าวในแง่หนึ่งแล้ว ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องไปพูดถึงส่วนของสังคมศักดินา สังคมกึ่งศักดินา หรือสังคมโบราณ ที่มีอยู่ในลาตินอเมริกา ซึ่งเป็นที่มาของความค้อยพัฒนาของชาติไทยของกระฎุมพีอีกต่อไป เพราะลักษณะเหล่านี้ได้ถูกกำจัดไปหมดแล้วด้วยความค้อยพัฒนาของการทุนนิยม ข้อเสนอทฤษฎีประการที่สองของแฟรงก์ก็คือ การนำเอาแนวคิดเรื่อง "ส่วนเกินทางเศรษฐกิจ" ของบารานมาใช้ในการวิเคราะห์

ความค้อยพัฒนา โดยแฟรงก์เสนอว่าในระบบทุนนิยมมีความขัดแย้งที่สำคัญอยู่ด้วยกัน 3 อย่างคือหนึ่ง ความขัดแย้งซึ่งเกิดจากการขูดรีดส่วนเกินทางเศรษฐกิจของแรงงานจากประเทศค้อยพัฒนาไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว สอง ความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองหลักกับเมืองดาวบริวาร (metropolis-satellite polarization) อันนำมาซึ่งลักษณะของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน (Uneven Development) ในระบบทุนนิยมโลก และยังมีผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างภูมิภาค (region) ต่าง ๆ ภายในเมืองดาวบริวารเองมีความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นด้วย (กรณีของไทยคงเห็นได้ชัดจนถึงความแตกต่างระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยโดยไม่จำเป็นต้องอ้างอิงข้อมูลตัวเลข) และสาม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงยังคงมีต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง (continuity to change) ของระบบทุนนิยม ซึ่งยิ่งพัฒนาต่อไปมากเท่าใดก็ยิ่งขยายให้เกิดความค้อยพัฒนามากยิ่งขึ้นเท่านั้น²²

แต่แม้ว่า ข้อคิดและทฤษฎีต่างๆ ของบารานและแฟรงก์จะแสดงให้เห็นการค้อยพัฒนาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไม่เท่าเทียมกันก็ตาม แนวคิดเรื่อง "ความค้อยพัฒนา" ของแฟรงก์ก็ได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีลักษณะคับแคบที่ติดอยู่กับแบบจำลองของยุโรปหรือพิจารณาเงื่อนไขประเทศยุโรปที่เรียกกันว่า "Eurocentricity" มากเกินไป เพราะไม่ได้ให้ความสนใจอย่างเพียงพอต่อผลกระทบของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างประเทศ (International interdependency) ว่ามีต่อโครงสร้างภายใน (Internal

Structure) มากน้อยเพียงใด ซึ่งทำให้มองไม่เห็นสภาพการณ์ของการต่อสู้ของชนชั้นภายในประเทศ ค่อยพัฒนานั่นเอง²³

2.2 สำนักการศึกษาพัฒนาแบบพึ่งพา (Dependency School)

แนวความคิดที่ว่าด้วยความค้ำพัฒนาแบบพึ่งพังก่อนข้างจะได้รับการศึกษากันแพร่หลายใน

นักคิด

1. T. Dos Santos

"The Structure of Dependence" **American Economic Review**, May 1970.

"The Crisis of Development Theory and the Problem of dependence in Latin America", in *H. Bernstein* (ed.), **Underdevelopment and Development**, Penguin Book, 1973.

2. F. Cardoso

Economic Development of Latin America: A Survey from Colonial Times to the Cuban Revolution, Cambridge University Press, 1970.

"Dependency and Development in Latin America", **New Left Review**, No. 74 (July-August, 1972).

3. O. Sunkel

"National Development Policy and External Dependence in Latin America", **Journal of Development Studies**, Vol. 6 No. 1 (October 1969).

4. S.J. Bodenheimer

"Dependency and Imperialism: the roots of Latin American Underdevelopment", in *K.T. Fann and D. Hodgas* (eds), **Readings in U.S. Imperialism**, Boston, 1971.

5. T. Sz entes

The Political Economy of Underdevelopment, Budapest, 1971.

6. C. Furtado

Development and Stagnation in Latin-America : A Structural Approach, New Haven, 1965.

บ้านเรา ไม่ว่าจะเขียนเป็นบทความขนาดยาวที่อธิบายถึงความเป็นมาและแนวคิดที่สำคัญของสำนักนี้²⁴ หรืองานแปลบทความบางชิ้นที่น่าสนใจของนักคิดสำนักนี้ออกมาเป็นภาษาไทย²⁵ ตลอดจนการนำเอาแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้กับกรณีของสังคมไทยเอง²⁶ ดังนั้นในที่สุดจึงขอแนะนำนักคิดในสำนักนี้รวมทั้งผลงานที่สำคัญ และข้อคิดบางประการของสำนักนี้เอาไว้พอสังเขปเท่านั้น

ผลงาน

แนวคิดที่สำคัญของสำนักการพัฒนาแบบพึ่งพา คือในการศึกษาถึงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโลกที่สามนั้นเราไม่อาจแยกพิจารณาเฉพาะประเทศโลกที่สามใด ๆ ได้ หากแต่ต้องพิจารณาถึงกระบวนการพัฒนาของประเทศที่เจริญแล้วด้วย ดังนั้น สิ่งที่สำคัญสำหรับการวิเคราะห์ก็คือ มองระบบทุนนิยมให้เป็นระบบทุนนิยมแห่งโลก ซึ่งเป็นระบบใหญ่เพียงอันเดียว และจากจุดเริ่มต้นเช่นนี้จะทำให้เราเข้าใจถึงการที่ประเทศด้อยพัฒนาถูกดึงเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก และทำไมประเทศเหล่านี้จึงมีลักษณะของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างไปจากประเทศที่เจริญแล้วได้ แม้ว่านักทฤษฎีของสำนักนี้หลายคนจะโต้แย้งประเด็นต่างๆ ขึ้นมามากมาย แต่งานส่วนใหญ่ก็มักจะหนีไม่พ้นปรากฏการณ์ที่สำคัญ 3 ประการคือ (1) การคุกคามเกินจากประเทศบริวารสู่ประเทศแม่ (2) ทุนต่างชาติเข้าครอบงำการก่อตัวทางสังคม (social formation) ของประเทศบริวาร และก่อให้เกิดการพึ่งพาและความด้อยพัฒนา และ (3) ประเทศแม่ (ศูนย์กลาง) ผูกขาดเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิต ประเทศบริวาร (รอบนอก) จะต้องจ่ายเงินซื้อเทคโนโลยีเหล่านี้ในรูปแบบของการชดเชยส่วนเกิน²⁸

อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวก็ยังมีความแตกต่างออกไปในรายละเอียดปลีกย่อยในวิธีการวิเคราะห์ แต่ที่แตกต่างกันอย่างมากที่สุดคือ เมื่อพิจารณาจากจากกิจกรรมทางการเมืองที่แต่ละฝ่ายเสนอ²⁹

หมายเหตุ

ถึงตรงนี้ก็คงจะมีคนสนใจว่าพวกนีโอ-มาร์กซิสต์ต่างกับพวกพัฒนาแบบพึ่งพาหรือไม่อย่างไร? ข้อประเด็นนี้ขอตอบเป็นข้อ ๆ ดังนี้คือ³⁰

1. พวกพัฒนาแบบพึ่งพาเป็นนักคิดทางด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ ทั้งที่เป็นมาร์กซิสต์ และไม่ใช่มาร์กซิสต์
2. ทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพา ยอมรับการวิเคราะห์เรื่องลักษณะของการพัฒนาและความด้อยพัฒนาของพวกนีโอ-มาร์กซิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดที่ว่าด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ตลอดจนข้อเสนอที่ว่า การพัฒนาและความด้อยพัฒนามีส่วนสัมพันธ์กันเมื่อพิจารณาจากระบบโลก
3. แนวคิดของบารานและแฟรงค์ก็ยึดติดกับกรณีของยุโรปมากเกินไป ในขณะที่พวกการพัฒนาแบบพึ่งพาให้ความสำคัญกับโครงสร้างทางชนชั้นภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของลาตินอเมริกา ซึ่งเป็นประเทศของนักคิดสำนักนี้

2.3 สำนักวิเคราะห์ระบบโลก (World System)

ในที่สุดนักเศรษฐศาสตร์การเมืองร่วมสมัยที่เน้นการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงโลกก็ก้าวเข้าสู่จุดสุดท้ายของการศึกษาวิจัยนั่นคือ การวิเคราะห์ระบบโลกทั้งระบบ เพื่อที่จะหากฎเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลงสังคมของประเทศด้อยพัฒนา นัก

ทฤษฎี 2 ท่าน ที่ศึกษาวิเคราะห์ระบบโลกที่ขอลนามากล่าวานี้ก็นักคือ Samir Amin และ Immanuel Wallerstein

2.3.1 ซามิร อามิน (Samir Amin)

เป็นนักเศรษฐศาสตร์ชาวอียิปต์ จบการศึกษาปริญญาเอกจากประเทศฝรั่งเศส อามินเป็นนักวิเคราะห์โลกที่ตามปัจจุบันที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่ง เขาศึกษาถึงความคืบหน้าพัฒนาจากรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของโลกโดยพิจารณาถึงพัฒนาการของการก่อตัวทางสังคมในส่วนต่าง ๆ ของโลก รวมทั้งถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการผลิตการก่อตัวของสังคม ชนชั้นในสังคมประเทศ อาณาจักร และชนกลุ่มน้อยอีกด้วย และจากการศึกษาทั้งทางทฤษฎีและการทดสอบทฤษฎีโดยข้อมูลของเขา

ทำให้เขาคิดข้อสังเกตว่า การกำจักระบบสังคมที่ล่าช้าในโลกจะเกิดขึ้นได้เริ่มต้นจากเมืองบริวารของระบบก่อน แทนที่จะเป็นศูนย์กลาง อามินได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามหลายประเทศ (ส่วนใหญ่ประเทศในแอฟริกา) ปัจจุบันเป็นผู้อำนวยการสถาบันเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและวางแผนของแอฟริกา (African Institute for Economic Development and Planning) ณ เมืองดักการ์ (Dakar) ประเทศเซเนกัล (Senegal) สถาบันนี้ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์การสหประชาชาติ

ผลงานทางวิชาการที่สำคัญของอามินที่ได้รับแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษแล้ว ได้แก่

1. ACCUMULATION ON A WORLD SCALE, 2 Vols., New York (1974).
2. UNEQUAL DEVELOPMENT. New York (1976).
3. IMPERIALISM AND UNEQUAL DEVELOPMENT. New York (1977).
4. "In Praise of Socialism" in **Monthly Review**, 29 (4), Sept., pp. 1-6.
5. "Accumulation and Development : A Theoretical Model", in **Review of African Political Economy** 1, Aug-Nov., pp. 9-26.
6. "Toward a Structural Crises of World Capitalism", **Socialist Revolution** 5 (1), April, 7-44.
7. THE MAGHREB IN THE MODERN WORLD, London, 1970.

แนวคิดของอามินที่วิเคราะห์ถึงระบบโลกก็เพื่อจะดูถึงความคืบหน้าที่เกิดขึ้นเนื่องจากประเทศคืบพัฒนาและประเทศสังคมนิยมเองก็ถูกดึงเข้าไปร่วมกับระบบทุนนิยมโลก และภายใต้ระบบพาณิชย์และการเงินที่ทำให้เกิดสายโยงใยสัมพันธ์กันโดยที่ไม่อาจมีประเทศหนึ่งประเทศใดอยู่อย่างโดดเดี่ยวอิสระได้ ในการวิเคราะห์ดังกล่าว

อามินได้นำเอาแนวคิดเรื่อง วิธีการผลิตการก่อตัว (หรือการกำหนด) มาเป็นเครื่องมือช่วยอธิบายถึงการเคลื่อนไหวของระบบโลก เมืองศูนย์กลางและเมืองบริวาร ภายใต้ระบบตลาด เพื่อที่จะหาการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์³¹ และโดยดูถึงการสะสมทุนในระดับโลกเป็นหลัก อามินได้แบ่งช่วงของการสะสมทุนนี้ออกเป็น 3 ช่วงด้วยกันคือ³²

1. ช่วงก่อนประวัติศาสตร์ (Prehistory) ตั้งแต่ทศวรรษที่ 16 ถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรม การสะสมทุนในช่วงนี้เป็นการสะสมทุนแบบดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุด (classic primitive accumulation) อันได้แก่การแย่งชิงปล้นสดมภ์ การสะสมทุนในช่วงนี้เป็นความจำเป็นสำหรับการสร้างวิถีการผลิตแบบทุนนิยม

2. ช่วงเบิกบาน (Flowering) ได้แก่ระยะเวลาตั้งแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมจนถึงศตวรรษที่ 20 ซึ่งการสะสมทุนแบบดั้งเดิมได้ยุติลง

3. ช่วงจักรวรรดินิยม (Imperialism) ตั้งแต่ทศวรรษที่ 20 เป็นต้นมา การสะสมทุนแบบดั้งเดิมเกิดขึ้นอีกครั้งในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน (unequal exchange)

สำหรับการวิเคราะห์การพัฒนาแบบสองขั้วของทุนนิยมโลกกับการปฏิวัติสังคมนิยมของอาหมินนั้น สุวินัย ภรณวลัย ได้เสนอเอาไว้แล้วในบทความชื่อ “เศรษฐศาสตร์การเมืองสังคมนิยม : บททดลองเสนอว่าด้วยทฤษฎีสังคมนิยมในแง่มุมมองของวัตถุนิยมประวัติศาสตร์” จัดพิมพ์โดยโครงการหนังสือเล่มสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บทความนี้เสนอในการสนทนาเศรษฐศาสตร์การเมืองครั้งที่ 2 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (12 มีนาคม 2524) จึงขอคัดลอกข้อความจากบทความในส่วนที่เป็นแนวคิดของอาหมินมาพิมพ์ในที่นี้

การพัฒนาแบบสองขั้วของทุนนิยมโลกกับการปฏิวัติสังคมนิยมของอาหมิน

ทัศนะของ ซามัวร์ อาหมิน กักกำนการมองประวัติศาสตร์แบบเป็นขั้นก่อนเป็นเส้นตรง กลไก

ที่เอาประวัติศาสตร์ของยุโรปตะวันตกมาเป็นแม่แบบพื้นฐานของพัฒนาการของประวัติศาสตร์ที่มองว่า ประวัติศาสตร์ของประเทศจะต้องผ่านขั้นก่อนจากคอมมิวนิสต์บุพกาล → สังคมทาส → สังคมศักดินา → สังคมทุนนิยม → สังคมนิยม อาหมินได้พิจารณากรอบทางทฤษฎีของหนังสือ เรื่อง “การสะสมทุนในขั้วตะวันตกโลก” ของเขาในรูปของโครงสร้างความขัดแย้งของทุนนิยมโลก แต่ทว่าในกรณีของ อาหมิน เขามิได้พิจารณาโครงสร้างความขัดแย้งของทุนนิยมโลกนี้ในระบับมิติของความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันระหว่างแกนกลาง (metropolis) กับดาวบริวาร (satellite) อย่างของ แฟรงค์³³ แต่พยายามพิจารณาแยกกันอย่างมีมติเชิงซ้อนทรงตั้ง (solid) โดยวิเคราะห์ให้ไปถึงโครงสร้างภายในของแต่ละรัฐกิจประชาชนชาติอื่นเป็นองค์ประกอบของทั้งส่วนศูนย์กลางและส่วนรอบข้างด้วย³⁴ กล่าวคือ เขาเห็นทุนนิยมสถาปนาขึ้นในโลกนับตั้งแต่แรกในฐานะที่เป็น ทุนนิยมโลก โดยที่พลังการผลิตแบบประชาชาติ³⁵ ของประเทศอังกฤษได้สถาปนาขึ้นในฐานะที่เป็น ศูนย์กลางของระบบโลกนี้ โดยมีแบบวิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่มีกฎมูลค่าส่วนเกินเป็นพื้นฐานครอบงำอยู่ มิใช่ทัศนะกลับตาลปัตรที่เห็นว่าเกิดประเทศโคประเทศหนึ่งในโลกที่สามารถสถาปนาทุนนิยมขึ้นมาได้ก่อนจากนั้นแล้วจึงค่อย ๆ ขยายแพร่ซึ่มกว้างออกไปในส่วนอื่น ๆ ของโลก เพราะทัศนะแบบนี้จะไม่นำไปสู่อื่นใดเลยนอกจากทฤษฎีพัฒนาแบบเป็นเส้นตรงเท่านั้น นับตั้งแต่แรกที่ทุนนิยมโลกได้สถาปนาตัวเองในฐานะที่เป็นระบบโลกได้แยกตัวออกเป็น 2 ขั้ว หรือ 2 ส่วน 2 อาณาเขต คือ “สังคมที่พัฒนา

แล้ว (สังคมนิยมอุตสาหกรรม)” กับ “สังคมนิยมที่ค้ำยันพัฒนา (สังคมนิยม)” ซึ่งในระหว่าง 2 ส่วนนี้ มีความสัมพันธ์แบบการแลกเปลี่ยนมูลค่าที่ไม่เท่าเทียมกันดำรงอยู่โดยที่ “สังคมนิยมที่พัฒนาแล้ว” ทำการชดเชยการขูดรีดขูดเอาจาก “สังคมนิยมที่ค้ำยันพัฒนา” อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดและบนความ “ค้ำยันพัฒนา” ที่ทุนนิยมได้ยกยัดให้กับประเทศอาณานิคมเหล่านี้ ความสัมพันธ์แบบการแลกเปลี่ยนมูลค่าที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ได้ถูกผลิตซ้ำขึ้นอันส่งผลให้ประเทศจักรพรรดินิยมทั้งหลายกลายเป็น “ประเทศที่พัฒนาแล้ว” มี “ทุน” สะสมอยู่เป็นจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเกิดการพัฒนาแตกออกเป็น 2 ขั้ว ที่การพัฒนาของประเทศหนึ่งได้ส่งผลให้เกิด “ความค้ำยันพัฒนา” ของประเทศอื่น ซึ่งหมายถึงการแยกออกเป็นฝ่ายข้างชดเชยที่แปลกออก กับ ฝ่ายข้างถูกชดเชยที่แปลกออกด้วยเหตุนี้ ระบบทุนนิยมโลกจึงประกอบมาจาก “องค์กรประกอบทุนนิยมศูนย์กลาง” (Formation capitalisme de centre) กับ “องค์กรประกอบทุนนิยมรอบข้าง” (Formation capitalisme de peripherie) ตรงนี้แหละ อามินได้ทำการแบ่งแนวความคิดพื้นฐาน 2 อัน คือ แบบวิถีการผลิต กับ องค์กรประกอบสังคมนิยมเศรษฐกิจที่แต่ก่อนยังไม่มี การกำหนดแบ่งให้แจ่มชัดโดยทำให้มันชัดเจนนยิ่งขึ้น³⁶ (ข้อผิดพลาดส่วนใหญ่อันหนึ่งของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองของญี่ปุ่น (ส่วนหนึ่ง) ก็คือ การผสมปนเปกันในทางความคิดระหว่าง แบบวิถีการผลิต กับ องค์กรประกอบสังคมนิยมเศรษฐกิจ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า ในประเทศทุนนิยมผูกขาดที่พัฒนาแล้วหรือประเทศองค์กรประกอบทุนนิยมกลางศูนย์กลางนั้น แบบ

วิถีการผลิตและกฎของมูลค่า ได้สำแดงตัวของมันออกมาในลักษณะเวลาสติความแบบหนึ่งคือ ทุน จึงทำให้เกิดภวพินาศขึ้นว่า แบบวิถีการผลิต กับ องค์กรประกอบสังคมนิยม—เศรษฐกิจ เป็นอันหนึ่งอันเดียว หรือเป็นสิ่งเดียวกัน) และความสัมพันธ์ระหว่างแบบวิถีการผลิตกับ องค์กรประกอบสังคมนิยม—เศรษฐกิจก็คือว่า ในขณะที่ องค์กรประกอบสังคมนิยม—เศรษฐกิจ เป็นแนวความคิดแบบโครงสร้างที่เกิดจาก แบบวิถีการผลิตที่มากกว่า 1 หรือ 2 ชั้นไปมาถูกสวนร้อยจักเรียงเข้าด้วยกัน ส่วนแบบวิถีการผลิตเป็นสิ่งที่มิใช่โครงสร้างของความขัดแย้งลักษณะเฉพาะระหว่างพลังการผลิต กับความสัมพันธ์การผลิตในทางรูปธรรม นอกจากวิถีการผลิตแบบทุนนิยมแล้ว ยังมีแบบวิถีการผลิตแบบชุมชนบุพกาล แบบวิถีการผลิตแบบสังคมนิยม แบบวิถีการผลิตแบบศักดินา แบบวิถีการผลิตแบบเอเชีย แบบวิถีการผลิตแบบลัทธิสังคมนิยมอย่างง่าย ๆ เหล่านี้ เป็นต้น โดยการแบ่งแยกระหว่าง แบบวิถีการผลิต กับ องค์กรประกอบสังคมนิยม—เศรษฐกิจ ให้ชัดเจน อามินได้เสนอแนวความคิดใหม่ขึ้นคือ “ทุนนิยมศูนย์กลาง” กับ “ทุนนิยมรอบข้าง” โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง 2 สิ่งว่าเป็นดังนี้

องค์กรประกอบในทางรูปธรรมของทุนนิยมศูนย์กลาง มีลักษณะพิเศษที่เด่นชัดดังต่อไปนี้ กล่าวคือ ณ ที่ทุนนิยมศูนย์กลาง แบบวิถีการผลิตแบบทุนนิยมไม่เพียงแต่เป็นแบบวิถีที่อยู่ในฐานะครอบงำเท่านั้น เนื่องจาก การพัฒนาของมันตั้งอยู่บนพื้นฐานของการขยายตัวของตลาดภายในประเทศ จึงทำให้มันมีแนวโน้มผูกพัน (เป็นหนึ่งเดียว) ด้วย

โดยเป็นเช่นนี้จึงทำให้เหล่าองค์ประกอบของ
ทุนนิยมศูนย์กลางเข้าใกล้แบบวิถีการผลิต
แบบทุนนิยมเข้าไปทุกที ๆ และทำให้การ
สลายตัวของ แบบวิถีการผลิตก่อนทุนนิยม
เป็นไปแบบโดยสิ้นเชิง บัจจุบันส่วนที่เกิ
ขึ้นในกระบวนการสลายตัวของแบบวิถีการ
ผลิตก่อนทุนนิยมจะถูกนำมาประกอบขึ้น
อีกในแบบวิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่เข้ามา
แทนที่ เพราะฉะนั้น องค์ประกอบทุนนิยม
ศูนย์กลางเหล่านี้จึงมีแนวโน้มที่สอดคล้อง
กับแบบวิถีการผลิตแบบทุนนิยม... ส่วนองค์
ประกอบทุนนิยมรอบข้าง มีลักษณะพิเศษ
ดังต่อไปนี้ กล่าวคือ ณ ที่นั้น แม้แบบวิถี
การผลิตแบบทุนนิยมจะยังคงอยู่ในฐานะ
ครอบงำอยู่ แต่มันก็ไม่ตามด้วยแนวโน้ม
สุขกดิน (เป็นหนึ่งเดียว) เช่น ในทุนนิยม
ศูนย์กลาง ทั้งนี้ก็เพราะว่าที่ส่วนรอบข้างนี้
การพัฒนาของทุนนิยมขึ้นอยู่กับ ตลาดภาย
นอกประเทศ ผลก็คือ แบบวิถีการผลิตก่อน
ทุนนิยม มิได้ถูกทำให้สลายตัว เพียงแต่ถูก
ทำให้เปลี่ยนรูปไป และถูกทำให้สังกัดขึ้นต่อ
แบบวิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่อยู่ในฐานะ
ครอบงำทั้งในขอบเขตระดับโลก และระดับ
ท้องถิ่น”³⁷ และ “ความสัมพันธ์ระหว่าง
องค์ประกอบส่วนศูนย์กลางกับองค์ประกอบ
ส่วนรอบข้างนี้ อยู่ในรูปของ การถ่ายเท
ไหลไปของมูลค่า ซึ่งสิ่งนี้ประกอบขึ้นเป็น
รากเหง้าของปัญหาการสะสมทุนในขอบเขต
ระดับโลก ในยามที่แบบวิถีการผลิตแบบทุน
นิยมมีความสัมพันธ์กับแบบวิถีการผลิตแบบ

ก่อนทุนนิยมมันจะเกิดการถ่ายเทมูลค่า จาก
แบบวิถีการผลิตแบบก่อนทุนนิยม ไปสู่แบบ
วิถีการผลิตแบบทุนนิยม อันเป็นผลจาก
กลไก (Mechanism) ของการสะสม
ทุนเบื้องต้น ซึ่งกลไกอันนี้มีใช้เป็นสิ่งเฉพาะ
ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ของทุนนิยมเท่านั้น
หากเป็นสิ่งที่ยังดำรงอยู่และดำเนินอยู่แม้ใน
ปัจจุบันด้วย (กล่าวคือ อามิน ยืนยันถึงความ
ความไม่อาจแบ่งแยกได้ระหว่างการสะสมทุน
แบบทุนนิยม กับ การสะสมทุนเบื้องต้น
แบบทุนนิยม-ผู้อ้าง) สิ่งนี้ประกอบเป็น
ปริมาณของทฤษฎีการสะสมทุนในขอบเขต
ระดับโลกก็คือ เหล่ารูปการต่าง ๆ ของการ
สะสมทุนเบื้องต้นแบบทุนนิยมที่กระทำบ
บาทที่ส่งผลให้เกิดผลประโยชน์ต่อ ส่วนศูนย์กลาง
มาโดยตลอด แม้ว่ารูปโฉมของมันจะ
เปลี่ยนแปลงต่างไปจากสมัยก่อนก็ตาม³⁸

และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการเปลี่ยนแปลง
จากองค์ประกอบของสังคมก่อนทุนนิยมไปสู่ องค์
ประกอบสังคมแบบทุนนิยมรอบข้างนี้ อามิน ได้
เสนอว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก ๆ 3 ประการ ดังต่อไปนี้
ก็คือ

- 1) โครงสร้างขององค์ประกอบแบบก่อนทุน
นิยมในช่วงระยะที่ถูกคุกคามทางสากลให้เป็นส่วน
หนึ่งของตลาดโลก (ของทุนนิยมโลก)
- 2) รูปการทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์ทางสากล
กับตลาดโลกนั้น
- 3) รูปการทางการเมือง ที่เกิดขึ้นมาพร้อม
กับการรวมตัวเข้ากับตลาดโลกนั้น โดยผสมปนเป
บัจจุบันทั้ง 3 อย่างนี้เข้าด้วยกัน จะทำให้เหล่า

ประเทศทุนนิยมรอบข้างเหล่านี้มีลักษณะโครงสร้างแบบเชิงซ้อนเกิดขึ้นและรูปการ รูปลักษณะต่าง ๆ นานาไป

และสำหรับผู้ที่สนใจการวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีและแนวคิดของอาหมิน จะได้จาก เช่น Gerstein³⁹ และ Leaver⁴⁰ เป็นต้น

2.3.2 อิมมานูเอล วอลล์เตอร์สไตน์ (Immanuel Wallerstein) เป็นนักวิชาการผู้หนึ่งที่โดดเด่นขึ้นมาในท่ามกลางวิกฤติการณ์แบบมาร์กซิสต์ ในฐานะที่ไว้รับผิดชอบมาให้นักสังคมศาสตร์ (แม้ว่าจะจบปริญญาเอกทางด้านสังคมวิทยาก็ตาม) ทำให้เขาเชื่อว่าไม่อาจแยกวิชาทางสังคมศาสตร์ออกเป็นแต่ละวิชาที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันได้ ยิ่งไปกว่านั้นเขายังเชื่อมั่นเป็น

วิชา ๆ เกี่ยว ดังนั้น เราอาจสรุปเฉพาะในตอนนี้ได้ว่า วอลล์เตอร์สไตน์ เป็นนักสังคมศาสตร์มาร์กซิสต์ (Marxist Social Science)⁴¹ ปัจจุบัน วอลล์เตอร์สไตน์เป็นอาจารย์สอนหนังสืออยู่ที่ State University of New York (Binghamton)⁴² และเป็นบรรณาธิการของวารสาร **Review**

ความสนใจของวอลล์เตอร์สไตน์ก็คือ ท้องการการทำงานและความเจริญเติบโตของระบบโลกทั้งแต่โลกถูกรอบงำด้วยวิถีการผลิตแบบทุนนิยมในยุโรปเป็นต้นมาคือ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 16 (ค.ศ. 1450-1650) ลักษณะเด่นของงานของเขาก็คือเก็บข้อมูลทั้งในแง่ประวัติศาสตร์และข้อมูลภาคสนาม (Field Research) เขาแบ่งโครงการการศึกษาออกเป็น 4 ยุค (เขียนเป็นหนังสือ 4 เล่ม) ดังนี้ คือ⁴³

1. THE MODERN WORLD SYSTEM: *Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century 1450-1640.* (1974)
2. THE CONSOLIDATION OF THE MODERN WORLD-SYSTEM 1600-1815. (ยังไม่ออกจำหน่าย)
3. THE CONVERSION ON THE WORLD ECONOMY INTO A GLOBAL ENTERPRISE 1815-1917. (ยังไม่ออกจำหน่าย)
4. THE CONSOLIDATION OF THE CAPITALIST WORLD ECONOMY FROM 1971 TO THE PRESENT. (ยังไม่ออกจำหน่าย)

เป็นที่น่าเสียดายว่าผลงานส่วนใหญ่ของเขายังไม่เสร็จ เราจึงไม่อาจคาดคะเนผลของงานเหล่านี้ได้ อย่างไรก็ตามผู้ที่สนใจการวิจารณ์งานของวอลล์เตอร์สไตน์เท่าที่มีอยู่อาจดูได้จากข้อเขียนของ Gerstein⁴⁴

บทสังท้าย

แม้ว่าข้อคิดหรือทฤษฎีส่วนใหญ่ของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองร่วมสมัยที่กล่าวถึงในที่นี้จะ

มีจุดประสงค์ศึกษาเพื่อไปปฏิบัติก็ตาม การกล่าวถึงแนวคิดหรือวิวิเคราะห์ทฤษฎีที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งที่กำหนดว่านั่นแทบจะไม่ได้กล่าวถึงเลย ข้อจำกัดดังกล่าวเกิดขึ้นก็เนื่องจากเงื่อนไขส่วนตัวด้านเวลาของผู้เขียนเอง อย่างไรก็ตาม ข้อเขียนของทรงชัย ณ ยะลา⁴⁵ และของผู้เขียน⁴⁶ คงจะให้แนวคิดในเรื่องนี้ได้บ้าง. ●

เชิงอรรถ

1. ตัวอย่างหนึ่งที่พอจะยกมาให้ดูได้ในที่นี้ก็คือหนังสือของ ฮาร์. เอ็น. ฮันท์ (เขียน) เรื่อง วิเคราะห์หลักทฤษฎีคอมมิวนิสต์ สันติมา อ่องสุวรักษ์แปล พิมพ์โดย สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523 ดูบทวิจารณ์หนังสือเล่มนี้โดย ไชยันต์ รัชชกุล ได้ใน วารสารธรรมศาสตร์ ปี 11 เล่ม 1 (มีนาคม 2524) หน้า 166-170 และโดย วิเวชา สัจจพิชารณ์ ใน โลกหนังสือ ปี 4 เล่ม 7 (เมษายน 2524), หน้า 92-101 อนึ่ง สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้ว่ามาร์กซ์ต้องการแสดงอะไรนั้นอาจจะดูได้จาก อาทิ สุภา ศิวิมานนท์, มาร์กซ์จะใจที่สนใจอะไร อย่างไร?, กลุ่มเศรษฐกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518 (ซึ่งหนังสือเล่มนี้กำลังแก้ไขต้นฉบับเดิมสำหรับการพิมพ์ครั้งที่สอง) เป็นต้น.
2. K. Marx, *Capital*, Vol. I (translated by Mode & Aveling) p. 712 อ้างใน Reuben Osborn, *Marxism and Psycho-Analysis*, Barrie & Rockliff, London, 1965, p. 91 ผู้ที่สนใจหนังสือเล่มนี้ของ Osborn และไม่ชอบอ่านต้นฉบับภาษาอังกฤษ จะหาอ่านได้ในชื่อภาษาไทยว่า จิตวิเคราะห์กับลัทธิมาร์กซ์ : มาร์กซ์ กับ ฟรอยด์ แปลโดย สุชมพ (นามแฝง) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์วิไล, 2524
3. กล่าวในแง่ทฤษฎีจักรวรรดินิยมแล้ว มันก็ควรร่วมสมัยกับมาร์กซ์และเอนเกลส์ ตลอดจนรุ่นหลังหลายคนที่ได้ศึกษาเรื่องนี้เอาไว้ ได้แก่ Rudolf Hilferding ในหนังสือชื่อ *Finance Capital* (1919 ว่าด้วยการรวมตัวและการรวมศูนย์ของทุน), *Imperialism* (1902) Rosa Luxemburg (1871-1919) ศึกษาทฤษฎีว่าด้วยการสะสมทุน (Theory of Capital Accumulation) และ Nikolai Bukharin (1888-1938) ในหนังสือชื่อ *Imperialism and World Economy* ซึ่งเล่มหลังนี้มีจุดมุ่งหมายโดยตรงในการตอบโต้ทฤษฎี "Ultra-imperialism" ของ Karl Kautsky (1854-1932) ศาสนิกษ์ของมาร์กซ์ที่ยังเห็นว่าคำสอนของมาร์กซ์ยังสมบูรณ์อยู่ และได้โต้แย้งกับพวก "ลัทธิแก้" (Revisionism) ซึ่งนำขบวนโดย Eduard Bernstein และสำหรับผู้สนใจเรื่องลัทธิแก้และที่มาจะดูได้จาก ปรีดี พนมยงค์, ที่เขาเรียกกันว่าลัทธิแก้นั้นหมายความว่าอะไร และความขึ้นมาแห่งลัทธิวิวิธชนนิยม, สมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์ (พฤษภาคม 2519) และสำหรับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยจักรวรรดินิยมที่เป็นภาษาไทยดูได้จากรายชื่อหนังสือท้ายบทความ.
4. ข้อความส่วนใหญ่ในตอนนเรียบเรียงมาจาก John Gurley, อ้างแล้ว, หน้า 79-84.
5. ที่จริงแล้วนอกจาก Sweezy และ Baran แล้ว นักเศรษฐศาสตร์การเมืองนีโอ-มาร์กซ์ที่ผลิตงานเด่น ๆ เช่น นักเศรษฐศาสตร์การเมืองสำนัก Union of Radical Political Economics (ออกวารสารราย 3 เดือนชื่อ *The Review of Radical Political Economics*) อาทิ Samuel Bowles, Herbert Gintis, Richard Edwards ซึ่งเป็นอาจารย์สอนเศรษฐศาสตร์การเมืองอยู่ที่มหาวิทยาลัยแมสซาชูเซตส์ที่แอมเฮิร์สต์ (University of Massachusetts at Amherst) สหรัฐอเมริกา หรือสำนัก New School

- for Social Research (อยู่ที่ New York) ซึ่งมี Robert L. Heilbroner, David M. Gordon (ผู้ที่สนใจความเคลื่อนไหวของความคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองในสหรัฐอเมริกาในแวดวงมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน อาจดูได้จาก **Business Week** April 28, 1980, pp. 13-14 และ pp. 126-128).
6. *Lorraine Culley*, "Economic Development in New-Marxist Theory" in *Barry Hindess (ed.)*, **Sociological Theories of the Economy**, Macmillan Press, 1978, pp. 92-93.
 7. *Robert L. Heilbroner*, **Between Capitalism and Socialism : Essays in Political Economics**, Vintage Book, 1970, p. 238.
 8. *Gerd Hardach, Dietr Karras and Ben Fine (eds.)*, **A Short History of Socialist Thought**, Edward Arnold, 1978, p. 60.
 9. คุวราชละเอียดยจาก *Gerd Hardach, et. al.*, อ้างแล้ว, หน้า ๕1.
 10. *Paul A. Baran and Paul M. Sweezy*, **Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order**, Monthly Review Press, New York, 1966, p. 7.
 11. *Baran & Sweezy*, อ้างแล้ว, pp. 6-7.
 12. *Gerd Hardach, et. al.*, อ้างแล้ว, หน้า ๕2 และสำหรับผู้ที่สนใจประเด็นทุนนิยมผูกขาดของบารานและสวีย์ซึ่มรวมทั้งข้อวิจารณ์ต่าง ๆ อาจดูได้จากบทความของ Lorraine Culley (ดูเชิงอรรถที่ ๕)
 13. *Baran & Sweezy*, อ้างแล้ว, หน้า 2๐1 อ้างโดย Al Szymanski และจะดูได้จากข้อเขียนของ *Al Szymanski*, "Capital Accumulation on a World Scale and the Necessity of Imperialism", ในวารสาร **The Insurgent Sociologist**, Vol. III, No. 2 (Spring 1977), pp. 35-53.
 14. *Heilbroner*, อ้างแล้ว, หน้า 238.
 15. *Paul M. Sweezy*, Preface-**The Longer View**, ed. and with an introduction by *John O' Neill*, Monthly Review Press, 1970, p. xii.
 16. *Paul Baran*, **The Political Economy of Growth**, Monthly Review Press, 1957, p. 195 cited in *Lorraine Culley, op. cit.*, p. 95.
 17. *Baran, Ibid.*, p. 231 cited in *Culley, op. cit.* p. 95.
 18. *Culley, op. cit.*, p. 102 และดูเชิงอรรถที่ ๕ ในหนังสือ *Baran & Sweezy*, อ้างแล้ว, หน้า 1๐
 19. *Baran, op. cit.*, p. 132 cited in *Culley, op. cit.*, p. 102 และผู้สนใจจะดูความแตกต่างของส่วนเกินทางเศรษฐกิจแต่ละชนิดจะดูได้จาก *John O' Neill (ed.)*, **Paul Baran : The Longer View**, Monthly Review Press, 1970 p. xx.

20. *David Booth*, "André Guner Frank : An Introduction and An Appreciation", in *Ivar Oxaal, Tony Barnett and David Booth (eds.), Beyond the Sociology of Development: Economy and Society in Latin America and Africa*, Routledge and Kegan Paul, London, 1975, p. 61.
21. *Culley, op. cit.*, p. 110.
22. ดู *Booth, op. cit.*, pp. 66-69 and *Culley, op. cit.*, pp. 110-111.
23. จุดนเองทำให้หมการโจมตีเลขเถิดไปถึงขนาดที่ว่าแฟรงค์ไม่ใช่มาร์กซิสต์ (แฟรงค์เองก็ไมเลอบอกว่าตัวเองเป็นมาร์กซิสต์) และผู้ที่สนใจการวิพากษ์วิจารณ์งานของแฟรงค์อาจดูเพิ่มเติมได้จาก *Ernesto Laclau*, "Feudalism and Capitalism in Latin America," *New Left Review*, No. 67, May-June 1971; *Aidan Forter-Carter*, "From Rostow to Gunder Frank : Conflicting Paradigms in the Analysis of Underdevelopment", *World Development*, Vol. 4, No. 3 (March 1976), pp. 169-180; *Ian Roxborough*, *Theories of Underdevelopment*, Macmillan Press, London, 1979 (Ch. 5-The World System, pp. 45-52), หนังสือของ Roxborough นี้กำลังแปลเป็นภาษาไทยโดย สมเกียรติ วันทะนะ (บรรณาธิการ); *Booth, op. cit.*, pp. 70-85; *Jairus Banaji*, "Gunder Frank in Retreat?", *Journal of Peasant Studies*, Vol. 7, No. 4 (July 1980), pp. 508-521 และ *Frank T. Fitzgerald*, "Sociologies of Development", *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 11, No. 1, pp. 5-18.
24. ดู *นครินทร์ เมฆไตรรัตน์*, "ทฤษฎีการพัฒนาแบบกึ่งเมืองขึ้น : แนวความคิดและงานเขียน", *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ 7 เล่ม 2 (มกราคม-เมษายน 2524), หน้า 21-74.
25. ดู *แล คิลทวิทอร์ตัน*, "โครงสร้างความค้อยพัฒนาแบบเมืองขึ้น" ในหนังสืออุทวิชาการ'21 (กรุงเทพฯ : ธันวาคม 2521) ซึ่งแปลจากต้นฉบับของ *T. Dos Santos*, "The Structure of dependence", *American Economic Review*, May 1970.
26. อาทิเช่น *ศิธร ใจวิศิริมณี*, "การพัฒนาอุตสาหกรรมประชานิโย", ใน *เศรษฐศาสตร์* 21 (คณะกรรมการนิสิตคณะเศรษฐศาสตร์, 2521) ซึ่งวิเคราะห์ว่าขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมามีให้ไทยต้องพึ่งพาประเทศอื่นมากน้อยแค่ไหน? อย่างไร? หรือ *วารินทร์ วงศ์หาญเฮาวิ และคาร์ล ทรอคคิ*, "การพัฒนาแบบพึ่งพา : ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับญี่ปุ่น" ใน *บรรณัทข้ามชาติ : โฉมหน้าใหม่จักรพรรดินิยม, กองชัย อภิวัดน์รังสรรค์ (บรรณาธิการ)*, ชมรมโรงงานเศรษฐศาสตร์(ม.ก.), หน้า 165-187 ซึ่งวิเคราะห์การพึ่งพาทางเศรษฐกิจที่ไทยมีกับญี่ปุ่น หรือบทความของ *ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กับไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ* เรื่อง "ระบบเศรษฐกิจสังคมไทย : กึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา" และ "ความค้อยพัฒนา

- และการเปลี่ยนแปลงในชนบท” ซึ่งบทความทั้ง 2 ชิ้นตีพิมพ์ในหนังสือ ทัศนะ 23 ตุลาคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2522) หน้า 52-57 และ หน้า 42-49 ตามลำดับ ก็ใช้แนวคิดนี้ในการวิเคราะห์สังคมไทย [ผู้สนใจการวิจารณ์งานเขียน 2 ชิ้นหลังจะดูได้จาก *ทรงชัย ณ ยะลา*, “ปัญหาการศึกษาวิถีการผลิตของไทยอันเนื่องมาจากทฤษฎีเมืองชน-กึ่งศักดินา”, วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน 2524), หน้า 50-69] และแม้แต่ *รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์* ก็ได้กล่าวถึงการพัฒนาแบบพึ่งพาของไทยเอาไว้ ดู *รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์*, “วิกฤติการณ์แห่งโครงสร้างและวิกฤติการณ์แห่งเส้นทางการพัฒนาเศรษฐกิจ” ใน *วิกฤติการณ์เศรษฐกิจ 2522* (รวมบทความสัมมนาทางวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2523.
27. *Roxborough, op. cit.*, pp. 42-43.
 28. *J.M. Cypher*, “The Internationalization of Capital and The Transformation of Social Formations : A Critique of the Monthly Review School”, **The Review of Radical Political Economics**, 11 : 4 (Winter 1979), p. 45.
 29. *P.J. O’ Brien*, “A Critique of Latin American theories of Dependency”, in *Oxaal, et. al. op. cit.*, p. 11 และสำหรับข้อวิจารณ์อื่นๆ คือแนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งพา ขอให้ดูในบทความเดียวกันนี้ และดูเพิ่มจาก *A.G. Frank*, “Dependence is dead : Long Live dependence and the class struggle : An answer to critics” (mimeo, no date-1972?), cited in *A.F. Carter, op. cit.*, p. 178 และ *S. Lall*, “Is ‘Dependence’ a Useful Concept in Analyzing Underdevelopment”, **World Development**, Vol. 3, No. 4 (1975).
 30. *Culley, op. cit.*, p. 93.
 31. *Ira Gerstein*, “Theories of the World Economy and Imperialism”, **The Insurgent Sociologist**, Vol. VII, No. 2 (Spring 1977), p. 9.
 32. *Gerstein. Ibid.*, p. 10.
 33. ดู *แฟรงค์*, “ทุนนิยม กับการคดง่พัฒนา”. สำนักพิมพ์ ทสจระ 1976.
 34. นักวิชาการทั่วไป มักจะมองว่า แฟรงค์กับอามิน มีทัศนะเหมือนกัน และจุดอ่อนทางทฤษฎีของ แฟรงค์ ก็เป็นจุดอ่อนของอามินด้วย แต่การมองเช่นนี้จะถูกต้องหรือ? หากอย่างไรก็ตามอย่างน้อยก็สามารถพูดในทันทีได้ว่า แฟรงค์กับอามินยังมีความแตกต่างในทางมรรควิธอยู่มาก
 35. แนวคิด “หลังการผลิตแบบประชาชาติ” นี้สำคัญมากเพราะเป็นพื้นฐานในการเข้าใจเศรษฐกิจประชาชาติ นิยามของมันก็คือ “หลังการผลิตแบบประชาชาติ โครงสร้างการผลิตหรือการแบ่งงานทางสังคมในสังคมหรือภายในประเทศหนึ่ง ๆ พัฒนาการของหลังการผลิตแบบประชาชาติก่อนอื่นก็คือ การพัฒนาบ่อเกิดของ ตลาดภายในประเทศ ที่โครงสร้างการผลิตอันเป็นส่วนทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการแบ่งงานและรวมตัวของ การเกษตร

และอุตสาหกรรม” จาก “โครงสร้างทางประวัติศาสตร์ของปัญหาประชาชาติ” ของ *ยูอะฮะ ทะเกโอะ*, สำนักพิมพ์ เก็นโคเฮียวรอน 1978, หน้า 51.

36. *อามิน*, อ้างแล้ว, หน้า 40.
37. *อามิน*, อ้างแล้ว, หน้า 17-18.
38. *อามิน*, “องค์ประกอบสังคมทุนนิยมรอบข้าง” (การสะสมทุนในขอบเขตระดับโลก แยกเล่ม 2), หน้า 43.
39. *Gerstein, op. cit.*, pp. 9-22.
40. *Richard Leaver*, “Samir Amin on Underdevelopment” (Review Article) in **Journal of Contemporary Asia**, Vol. 9, No. 3 (1979), pp. 325-344.
41. ข้อคิดเห็นและรายละเอียดอื่น ๆ ของ *วัลเลอร์ตไตน์* ที่เป็นภาษาไทยจะหาได้จากบทความของ *สมเกียรติ วันทะนะ*, “วิกฤติการณ์ทางสังคมศาสตร์และการเติบโตของประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ในทศวรรษ 1970”, *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ 9 เล่มที่ 2 (ตุลาคม-ธันวาคม 2522), หน้า 144-147 ส่วนแนวคิดในการวิเคราะห์ของ *วัลเลอร์ตไตน์* นั้น ผู้ที่สนใจจะหาได้จาก *Immanuel Wallerstein* ในบทความเรื่อง “A World-system perspective on the Social Sciences”, ใน **British Journal of Sociology**, Vol. 27 (September 1976), pp. 343-352.
42. อาจกล่าวได้ว่า นอกจากนักเศรษฐศาสตร์การเมือง สำนัก Monthly Review แล้ว นักเศรษฐศาสตร์การเมืองของอเมริกาที่อยู่ New school for Social Research บ้าง University of Massachusetts (Amherst) บ้าง (พวกนี้ออกวารสารชื่อ **Radical Review of Political Economics**) และ University of Oregon (Eugene) บ้าง-ออกวารสารชื่อ **Insurgent Sociologist** สำนักของวัลเลอร์ตไตน์ก็นับว่าตั้งอยู่เหมือนกัน นักทฤษฎีที่เด่น ๆ อาทิเช่น James Petras เชี่ยวชาญเรื่องลัทธิฟาสซิสต์แผนใหม่—Neo-Fascism และการต่อสู้ทางชนชั้นในอาฟริกา เป็นต้น
43. *สมเกียรติ วันทะนะ*, อ้างแล้ว, หน้า 144.
44. *Gerstein, op. cit.*, pp. 8-22.
45. *ศุ ทรงชัย ฒ ยะลา*, อ้างแล้ว, หน้า 1-99.
46. *ศุ กนกศักดิ์ แก้วเทพ*, “แนวคิดประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ”, *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 1 : 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2524), หน้า 122 และ *กนกศักดิ์ แก้วเทพ* และ *สมเกียรติ วันทะนะ* “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการเสื่อมถอยของศักดินาญี่ปุ่น”, *วารสารอักษรศาสตร์* (มหาวิทยาลัยศิลปากร), 4 : 1 (2524), หน้า 84-88.